

ABDÜLFETTAH RAUF'UN ŞİİRLERİNDE KUŞ METAFORU

Raşit Koç

Doç.Dr., Kalkandelen Üniversitesi

Mustafa Said Kıymaz

Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi

GİRİŞ

İnsanoğlu duygu ve düşüncelerini aktarmak için her yolu denemiştir. Yazının icadına kadar aklından geçenleri, yaşadıklarını, hissettiklerini çizgiyle, resimle anlatan insan, yazıyı kullanmaya başladığı tarihten bugüne kadar her ne hissettiyse ne yaşadıysa yazıya dökmüş ve tarihe not düşmüştür. İnsanın yaşadıklarının ve hissettiklerinin yazıya aktarılması zamanla çeşitlenmiş, şekillenmiş, kendine mahsus hususiyetler kazanarak zaman içerisinde değişik türlerde adlandırılmaya başlanmıştır. Böylece yazılı anlatım türleri dediğimiz yazı çeşitleri oluşmuştur. Bu türler içerisinde en kadim olan türlerden birisi de şiidir.

Antik dönemlerden günümüze pek çok örneklerini gördüğümüz şiir, insanoğlunun her türlü duygusuna tercüman olmuş bir tür olarak edebiyat içerisinde kendisine mahsus bir yere sahiptir. Belki de bu nedenle her insanın bir şiiri vardır ve her insan biraz şairdir. Ömrü hayatında bir kez olsun şiir yazmamış ya da yazmaya teşebbüs etmemiş kişi yoktur denebilir.

Çok geniş bir okur ve yazar kitlesi olan şiir her kültürde, her ülkenin edebiyatı içerisinde çok müstesna bir yeri olan bir türdür. İslamiyet'ten önceki Arap toplumlarında şairler arasında güzel şiir söyleme ve okuma bir itibar vesilesi olmuş ve güzel şiirler söyleyen şairler övülmüş, beğenilen şiirler Kâbe'nin duvarına asılıp sergilenmiştir. Batı'da Yunan edebiyatında, Doğu'da klasik Arap ve Fars edebiyatında şiire büyük önem verilmiş ve büyük şairler yetişmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra Arap ve Fars diliyle ve kültürüyle tanışan Türkler Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra giderek etkisini artıran Arapça ve Farsça ağırlıklı kelimelerden oluşan bir kültür diline sahip olmuşlardır. Türk yazı dili tarihi içerisinde 15. yüzyıldan sonra Osmanlı Türkçesi olarak anılmaya başlayan bu yazı dilinde yazılı edebiyat da Arap ve Fars edebiyatının hâkimiyetinde gelişen ve divan edebiyatı olarak adlandırılacak klasik edebiyatın etkisine girmiştir. Bu edebiyatın temelini ölçü olarak hecelerin açıklık kapallılık esasına dayanan aruz vezni oluştururken; dilini ve anlatım özelliklerini ise belirli kalıplardan oluşan söz sanatlarını içeren “mazmunlar” meydana getirmiştir. Bu mazmunlar klasik şiiri oluşturan semboller olarak karşımıza çıkar. Bu mazmunlar içerisinde her bir güzellik bir başka sembolle aynileştirilerek imalı yollarla anlatılır.

Bu edebiyat içerisinde edebî tür olarak en yaygın kullanılanı “gazel” türüdür. Bu tür daha çok aşk, kadın, şarap temalarını içeren bir türdür. Divan şairleri bu ve benzeri türlerde değişik mazmunları kullanarak duygularını anlatmanın yollarını aramışlardır.

Üsküplü bir şair olan Abdülfettah Rauf Efendi Osmanlı bakiyesi bir memlekette yaşamış olması nedeniyle bu büyük medeniyetin müktesebatından nasibini almış bir Osmanlı aydınıdır. Her ne kadar dinî konularda kendisini yetiştirmiş olsa da medrese tahsili görmüş olması hasebiyle Divan şiirinin nazım özelliklerini

taşıyan şiirler yazarak duygu ve düşüncelerini anlatmaya çalışmıştır. Şiirlerini topladığı defterler şimdiye kadar dört kitapta yayımlanan Fettah Efendi her insan gibi farklı duygular yaşamış ve duygu durumuna göre; öfkeli, duygusal, satirik, dinî, pastoral, epik şiirler kaleme almıştır. Bu şiirler üslup olarak irdelendiğinde 19. yüzyıl divan şiirinin özelliklerini taşıyan şiirlerdir. Klasik şiirin tesirinde kalan şair, hemen her konuda yazdığı şiirlerinde bazen gazel bazen kıta bazen murabba gibi türleri kullanır. Şekil olarak divan şiiri özellikleri taşıyan eserlerinin içeriği ve dili de divan şiiri etkisini göstermektedir. Bu nedenle şiirlerinde eski şiirimizde kullanılan söz sanatlarını ve mazmunları da görmektediriz.

Klasik Türk şiirinde ifadeye güç katmak, bir duyguyu daha etkili anlatabilmek için, teşbih (benzetme), teşbih-i belîğ (güzel benzetme), istiare (ödünç alma, iğretileme) gibi söz sanatları kullanılır. Böylece şair meramını daha iyi anlatmış olur. Son yıllarda dilimize yerleşen “metafor” kelimesi her ne kadar “teşbih, benzetme, istiare, iğretileme, mecaz, mürsel mecaz” kavramlarının karşılığı gibi kullanılsa da tam olarak bu söz sanatlarını karşılamamaktadır. Eski Yunanca’dan beri Batı dillerinde kullanılan (Fr. *métaphore*, İng. *metaphor*) metafor sözcüğü Türkçemizde daha çok “söz figürü, sembol” anlamlarıyla karşılanmaktadır.¹

Bizim çalışmamızda metafor sözcüğü “söz figürü, sembol” anlamlarıyla kullanılmıştır. Fettah Efendi şiirlerinde duygularını aktarmada söz sanatlarından ve benzetmelerden faydalanır. Bunu yaparken de değişik sembolleri kullanılır. Fettah Efendi’nin kullandığı metaforlar arasında kuş metaforu ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada Abdülfettah Rauf Efendi’nin şiirlerinde

1 Celal Demir ve Özge Karakaş Yıldırım, “Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar,” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* / Cilt: 21, Sayı: 4, (Aralık 2019): 1085-1096.

hangi kuşları ne amaçla şiirlerinde benzetme unsuru olarak kullandığı incelenmiştir

Yöntem

Çalışmada betimsel araştırma yöntemlerinden ‘doküman incelemesi’ kullanılmıştır. Çalışma konusu olan Abdülfettah Rauf’un yayınlanmış şiirleri temin edilmiş ve elde edilen materyal araştırma amacına uygun olarak tarama metoduyla incelenerek; bu şiirlerde kullanılan kuş metaforları tespit edilerek bu benzetmelerin hangi amaçla kullanılmış olduğu değerlendirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Abdülfettah Rauf’un şiirleri oluştururken çalışmanın örneklemini şairin yayımlanmış dört şiir kitabında yer alan şiirler oluşturmaktadır.

Bulgular ve Yorum

Çalışmanın bu bölümünde araştırma amacı doğrultusunda elde edilen bulgular ve bulgulara ait yorumlara yer verilecektir. Abdülfettah Rauf’un şiirlerinde geçen kuş isimlerine göre bir sınıflama yapılmış ve metin örnekleriyle konu yorumlanmıştır.

Bülbül/Andelib/Hezar

Divan edebiyatında en çok kullanılan mazmunlardan birisi gül bülbül mazmunudur. Gül, bülbül ve diken üçlüsü klasik şiirde sevgili, âşık ve rakibi simgeleyen en yaygın öğelerdir.² Bülbül güle âşıktır ve onun aşkıyla yanık yanık ötmektedir. Fakat bu

2 Hasan Buğrul, “Van - Hakkâri İleri Kültür ve Sanatında Kuşlar”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, (2019): 477-512.

aşkta rakip olarak gülün dikenini araya girer. Bülbül seher vaktine kadar gülün açısını görmek için yanık yanık öter fakat sabaha karşı gülün tomurcuktan çiçek hâline dönüşünü göremeden takati kesilir gülün dikenlerine düşerek can verir. Rivayet odur ki bülbülün kanının rengi güle kızıl rengini verir. Bir şiirinde Fettah Efendi bu efsaneyi hatırlatırcasına şu beyti kaleme alır:

*Yeni bir aşk hırsıyla kızarmış şu al güller
Karşısında aşkını ilan eden bülbüller³*

Divan edebiyatında şairler âşık maşuk ilişkisini, anlatırken gül bülbül motifini kullanırlar. Bu benzetmenin dışında bülbülün yanık yanık ötüşü; sevdiğine kavuşamayan âşığın ağıtı, figanı olarak yorumlanır.

Abdül Fettah Rauf şiirlerinde en fazla bülbül metaforunu kullanır. Fettah Efendi'nin şiirlerinde geçen bülbül benzetmesine örnek metinler şunlardır:

*Bâğı virâne vü bülbülleri baykuşlar olup
Sâhasında ne terâne ne de yârân kalsın
İsterim böyle olunca ne akar bir ırmak
Ne açan gonca ne bir bülbül-i nâlân kalsın⁴*

*Gelip görsün seni cânâ zavallı bülbül-i şeydâ
Hısal-i verde dair nağmezenlikten usansınlar⁵*

3 Abdül Fettah Rauf, *Vardar*, haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe&Sevba Abdula, Üsküp: İDEFE Yayınları. s.78.

4 Abdül Fettah Rauf, *Yine Vatan İçin*, haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe&Sevba Abdula, Üsküp: İDEFE Yayınları, 2021, s. 11

5 Abdül Fettah Rauf, *Yine Vatan İçin*, haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe&Sevba Abdula, Üsküp: İDEFE Yayınları, 2021, s. 17.

Doğu edebiyatlarında önemli bir yeri olan bülbül güllerin açtığı günlerde daha canlı öttüğünden gül ile arasında muhayyel bir aşk ilişkisinin var olduğu kabul edilmiş, bülbül âşığı, gül de maşuk veya maşukaya benzetilmiştir.⁶

*Bülbül gibi hicrân-zedeyim hâr-ı sitemle
Ağlar yanarım nerde benim gonca-i zârım⁷*

*Ağlarım öksüz kalan bir bîkes-i giryân gibi
Şen gülünden ayrı düşmüş bülbül-i nâlân gibi⁸*

Türk edebiyatında bülbül, güle olan aşkı ile ün kazanmıştır. Bülbül, âşığı sembolize eder; gül ise sevgiliyi. Âşık her baharda gülün gülen yüzünün, yüzü suyu hürmetine öter. Böylece baharın gelişi âlemin en zerre noktalarında dahi nazar-ı dikkate verilerek öğrenilir.⁹

*Bahar garib, gül garib, bülbül ü gülşen garib
Güneş garib, ay garib, vatan garib ben garib¹⁰*

*Bülbül bir şey söylüyor, anlamadım dilinden
Medhiye mi söylüyor, şikâyet mi gülünden
Duygusunu anlatmak kimin gelir elinden
Ben de bir şey anlayım şu orman bülbülünden¹¹*

6 Özlem Güneş, Ayşe Yeşil ve Nurseda Öğreten, “Hüsni ü Aşk’ta Anlam Çeşitliliği Yönünden Kuşlar.” Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, Ö5, 2019, s.239-260.

7 Abdülfettah Rauf, *Garâmî Parçalar*, haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe&Sevba Abdula, Üsküp: İDEFE Yayınları s. 46.

8 Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin*, s. 24.

9 Hulusi Gürbüz, “Everekli Seyranî Divanında ‘Kuşlar,’ Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/6, Spring 2014, s.485-504.

10 Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin*, s. 27.

11 Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin*, s. 39.

Ağaran saçlarımızdan açacak sümbüller
 Saçılan kanlarımızdan bitecektir güller
 Giryemizden doğacak nefha saçan bülbüller
 Serecek ufku muza ay ışığından tüller¹²

Her seher makbere semtinde öten bir bülbül
 İştirsensin o benim, bir kuşa dönmüş bu gönül¹³

Mezbele düşmeseydim amber gibi tüterdim
 Bir gül faslı göreydim bülbül gibi öterdim
 Uğradığım hazândan ne gül kaldı ne bülbül
 Neyi ümmîd etseydim günden güne biterdim¹⁴

Dağlar aşar at varmış neye yarar yok meydan
 Bir değeri var mıdır kargalara gülistan
 Körler içinde dilber, zındık elinde Kur'an
 Sağırlar arasında bir bülbül-i hoş-elhân¹⁵

Ne çâre ki kanadı yolunmuş bir tâ'irim
 Kendi hor mezarında ağlayan bie zâ'irim
 Gözsüzler diyarında doğan bir kış güneşi
 Sağırlar arasında öten bülbül şâ'irim¹⁶

Nerde nevâ-yı bülbül, nerde çimen, çiçek gül
 Sen gör bu hâli gel gül kâbil mi, ıstıbârı¹⁷

12 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 13.

13 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 23.

14 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 35.

15 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 37.

16 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 39.

17 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 64.

*Sarardı hasret ü hicrânla gül-izâr-ı vatan
Boğuldu nâle-i hüsrânla her hezâr-ı vatan*¹⁸

Edebiyatımızda bülbül daima gül ile birlikte zikredildiği için eski şairlerimiz nerede bir gül görseler, mevsime bakmadan, derhal bir bülbül hayal ederlermiş.¹⁹ Benzer bir yaklaşımı Fettah Efendi'nin şu beytinde de görmekteyiz.

*Gönlüm bu yeşil memleketin parkına kondu
Bülbüllerinin nağmesi tâ kalbe dokundu*²⁰

*Gül güller açılsın yine pejmürde bağında
Firdevs-i bekâ bülbülü ötsün kulağımda*²¹

*Fakat yine kâbil mi söküp atmak gönülden
Kart olsa da bülbüller vazgeçmiyormuş gülden*²²

*Hasretle yanan bülbüle benzer kafesinde
Bir hasta ki inler de durur son nefesinde*²³

Şiirimizde kuşlar içinde en çok söz konusu edilen bülbüldür ve gül ile birlikte anılmaktadır. Ağlayan, inleyen, feryat eden aşığı temsil etmektedir.²⁴

18 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 69.

19 Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara: TDV Yayınları, 1992, s.83.

20 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 85.

21 Abdülfettah Rauf, *Garâmî Parçalar*, s.17.

22 Abdülfettah Rauf, *Garâmî Parçalar*, s. 34

23 Abdülfettah Rauf, *Garâmî Parçalar*, s. 72.

24 Esra Öner, "Gevheri Divanı'nda 'Kuşlar,'" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Volume 1/5, Fall 2008, s.554-575.

*Tâze bir gonca önünde inledim bülbül gibi
Çağlayan şeklinde gönlüm türlü hisle çağladı²⁵*

*Ben senin bülbülünüm nâle benim kârımdır
Gül-dehânım! Bana gül gül ki sana gül dediler²⁶*

Bülbül için bahar mevsiminin gelişi büyük aşkı gülün gelişinin habercisidir. Bülbül özellikle bahar mevsiminde gül bahçesine gelerek sevgilisi gül için feryât edip dağı taşı aşkından haberdar etmektedir.²⁷

*Bülbül güle, gül bülbüle, bin nükte saçarken
Bizler de bugün hoş olalım nesl-i baharla²⁸*

*Kadr-i cevherden yine cevher-şinas anlar hemân
Kadr-i gülden haz alan şu bülbül-i nâlân imiş²⁹*

Baykuş

Türk şiirinde Baykuş, bilgeliğin sembolü olarak görülmesinin yanında şans veya tam zıt kavram olan şanssızlık, ölüm ile de ilişkilendirilir. Divan edebiyatında baykuş genellikle viranelerde, yıkık, dökük mekânlarda barındığı için uğursuzluk sembolü olarak da görülür. Bu nedenle halk arasında bir yere baykuş konması ya da baykuşun görülmesi o yer veya kişi için felaket ya da ölüm habercisi olarak yorumlanır. Fettah Efendi'nin şiirlerinde kullanılan baykuş motifi de geleneksel şiirimizdeki kullanımına

25 Abdülfettah Rauf, *Garâmî Parçalar*, s. 99.

26 Abdülfettah Rauf, *Garâmî Parçalar*, s. 116.

27 Güneş, *Yeşil ve Öğreten*, "Hüsn ü Aşk'ta Anlam Çeşitliliği Yönünden Kuşlar," s.245.

28 Abdülfettah Rauf, *Vardar*, s. 58.

29 Abdülfettah Rauf, *Vardar*, s. 67.

uygun olarak viran olmuşluğun, hüznün, yıkılmışlığın sembolüdür. Şair bazen doğup büyüdüğü Üsküp'ün içinde bulunduğu durumunu anlatırken bazen de yaşadıkları karşısındaki ümitsizliğini ve çaresizliğini anlatmada baykuşu bir metafor olarak kullanır. Bunlara örnek olarak aşağıya alınan mısraları gösterebiliriz.

*Bâğı virâne vü bülbülleri baykuşlar olup
Sâhasında ne terâne ne de yârân kalsın*³⁰

*Üsküb'üme yandım bu acıklı kaderinde
Yâd el dolaşır eski ahalisi yerinde
Güller yerine gözlere batmakta dikenler
Kuş nâmına baykuş ötüyor bahçelerinde*³¹

*Baykuş sesiyle ufku çınlayan vatanımda
Bahar olmaz, gül açmaz, bülbül ötmez olmuştur*³²

*Bense feryâdım ol virânede bir baykuşum
Sanki kalbinde vurulmuş haykıran hor bir kuşum*³³

*Zılâl-i matemi sarmış küsuf-ı meş'ûmun
İçinde bir sürü baykuş perîde nâle eder*³⁴

*Hasret sesi tepmekte u coşkun derelerden
Hüsran okunur zâiri yok makberlerden
Çökmüş bu yeşil dağlarına perde-i hicrân
Baykuş duyulur kimsesi yok meşcerelerden*³⁵

30 Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin*, s.11

31 Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin*, s. 19.

32 Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin*, s. 23.

33 Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin*, s. 25.

34 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 46.

35 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 53.

*İçinde kalmadı mı inlemek için bir yer
Vefalı baykuşuna ey harâbezâr-ı vatan³⁶*

*Değil bülbül nevâsı, çınlıyor baykuş kulaklarda
Figânlar fışkırır, hüsrân düğümlemiş dudaklarda³⁷*

*Bir gündü zifiri geceden beter
Dört yanda cahîmî dumanlar tüter
Bağçeler silindi, bülbüller sustu
Beynimde milyonla baykuşlar öter³⁸*

*Bâğ-ı bahtımdaki bülbül yerine baykuş öter
Muntâfî aşkımın içten ezeli dûdu tüter³⁹*

*Buralarda duyamazsın bâğ u bostan kuşları
Fenâ şarkısı okur berzahın baykuşları⁴⁰*

Serçe

Serçe, kuşlar arasında en küçük türlerden biridir hem her yerde çok yaygın olarak görülen bir kuş türüdür. Serçe, ürkekliğin, çekingenliğin ve korkunun sembolü olarak görülür. Bu yüzden bu küçük kuşun avlanması hoş karşılanmaz çünkü çaresiz, savunmasız bir kuştur. Sürüler halinde uçarak hep bir ağızdan ötüşleriyle insanlara yaşama sevinci ve iç huzuru verirler. Fetah Efendi'nin şiirlerinde sadece bir yerde serçeden bahsettiği

36 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 69.

37 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 81.

38 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 91.

39 Abdülfettah Rauf, *Vardar*, s. 73.

40 Abdülfettah Rauf, *Vardar*, s. 94.

görülmektedir. Burada da serçe tatlı sesi ve huzur veren sesiyle anılır.

Bu derinden demdemeler ardından

Duyulur serçelerin zemzemesi

Bu haşin sesler içinde yâ Rab

Ne güzel kuşların o tatlı sesi⁴¹

Kanarya

Türk edebiyatında sesleri ve ötüşleri ile kendisinden söz ettiren kuşlar arasında turaç (dürrac), turgay (toygay, çavuş kuşu, ibibik; İslamiyet'in kabulünden sonra bunlara bir de Arapça olan hüdhüd katılmıştır), kanarya, güvercin, keklik, turna vb. sayılabilir.⁴² Kanarya güzel ötüşlü kuşlar arasında olmasına rağmen klasik Türk edebiyatında bülbül kadar yer almaz. Fakat güzel sesiyle ve ötüşüyle Türk edebiyatında ve musikisinde ismi geçen kuşlardan birisidir. Modern Türk şiirinde Necip Fazıl Kısakürek'in *Sakarya Türküsü* şiirinde geçen "bin bir başlı kartalı nasıl taşır kanarya" mısraı şiirimizde kanarya metaforunun kullanıldığı en meşhur mısralardandır.

Gülşenlerin şafakların elvân-ı tazesini

Bülbüllerin kanaryanın elhân-ı gâzesini

Karga

Karga çoğu toplumun mitolojisinde yer alan bir hayvandır. Türk mitolojisinde ise kargaya başta olumlu bir anlama sahip daha

41 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 78.

42 Kübra Eskigün, "Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.10.

sonra olumsuz anlam yüklenen bir şekilde rastlanmıştır.⁴³ Sesi ve rengi yüzünden olumsuz pek beğenilmeyen bir kuş olan karga daha çok kötülüğün sembolü olarak görülür. Avcı ve leş yiyici bir yırtıcı olan karga insanların mahsullerine ve besledikleri hayvanlara ve yavrularına zarar veren bir hayvan olduğu için sevilmeyen bir kuştur. Aslında uzun ömürlü olması ve zekâsı gibi özellikleriyle bilinen bu hayvanlar huylarının kötülüğünden dolayı sevilmezler. “Kılavuzu karga olanın burnu pislikten çıkmaz”, “leş kargası” gibi atasözleri ve deyimler kötülen ve çirkin huylu insanlar için kargadan analogi yoluyla türetilmiş ifadeler olarak istenmeyen durumlar için kullanılan sözler olarak dilimize yerleşmiştir. Halk arasında karakarga şeytanın ve kötülüğün sembolü olarak kabul edilir.⁴⁴ Fettah Efendi'nin şiirlerinde bir yerde karşımıza karga metaforu çıkar ve burada da “gül bahçesinin kıymetini bilmeyen bir kuş türü olarak” olumsuz anlamda kullanılır.

Dağlar aşan at varmış neye yarar yok meydan

Bir değeri var mıdır kargalara gülistân⁴⁵

Kumru

Güvercine benzer bir kuş olan kumru, aşkın, sevginin ve muhabbetin sembolü olarak kabul edilir. Birbirlerini çok seven insanlar için kullanılan “çifte kumrular” deyimini bu kuşun sevgi ve muhabbet sembolü oluşundan esinlenilerek dilimize yerleşmiştir. Bu kuşlar aynı zamanda eşlerine sadakatleri ile meşhurdurlar. İnanişâ göre eşlerden herhangi birisi ölecek olsa, geride kalan

43 Muhammed Fatih Demirdağ, “Alevi-Bektaşî Şiirinde Kuş Mitlojisi,” *Kültüriyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Ağustos 2017: s.12-18.

44 Buğrul, “Van-Hakkari İlleri Kültür ve Sanatında Kuşlar”, s.479.

45 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s. 37.

kumru artık hayatı boyunca bir başka kumru ile eşleşemez.⁴⁶ Fettah Efendi'nin şiirlerinde bir yerde geçen kumru metaforunda bu hayvanın narinliği ve nahifliğine atıf yapılır.

*Cılızı çünkü bu dünyada ezer, çiğnerler
Kumrunun lânesini yelle harâb eylerler⁴⁷*

*Canlı ova, şanlı yuva, temiz hava, şen toprak
Nazlı kumru, çapkın serçe, şu sevimli hoş yaprak⁴⁸*

*Kumrular müjdelemez nazlı şirin ilkyazı
Duyulmaz bir âşığın sevdiğine niyazı⁴⁹*

Kartal

Kuşlar âleminde gökyüzünün hâkimi olarak kabul edilen kartal, uzun kanatları, yırtıcı gagası, güçlü pençeleri ve keskin gözleriyle rakiplerine korku salan avcı bir kuştur. Arapça ukâb ve nesr manasına gelen kimi Türk lehçelerinde bürküt denilen kartal, kuşların kralı kabul edilir. Kartalın şiirimizdeki en yaygın kullanım alanı gökyüzü ile ilgilidir. Dokuz kat gökyüzünün bir mevlevihane olduğunu ima etmek için bütün yıldızlarıyla gökyüzünde dönen nesr / ukâb (kartal takımyıldızı), kanatlarını açarak sema eden bir semazene benzetilir.⁵⁰ Fettah Efendi'nin şiirlerinde üç

46 Ömür Ceylan, "Şahkulu Sultan Bektâşi Tekkesi Şeyhi Mustafa Azbi Baba ve Murgnâme Kasidesi", Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları), Harvard University, Günay Kut Armağanı I-II, (2003), s.232- 246.

47 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s.26.

48 Abdülfettah Rauf, *Vardar*, s.86.

49 Abdülfettah Rauf, *Vardar*, s.93.

50 Güneş, Yeşil ve Öğreten, "Hüsn ü Aşk'ta Anlam Çeşitliliği Yönünden Kuşlar," s.252.

yerde karşımıza çıkan kartal, gücü ve cesareti açısından metafor unsuru olarak kullanılır.

*İşte mazideki kızlar bile erkeklerden
Daha merddi bugün erkek diyen ürkeklerden
Neye yahu şaşıyorsun bugünün zilletine
Hangi kartal çekinir söyle ya ördeklerden⁵¹*

*Yılanlar geberdi iman eliyle
Kartallar sürüldü rahmet yeliyle
Çalı çırpı gitti güfrân seliyle
Vicdanlar canlandı hak emeliyle⁵²*

*Nice bin arslanın kartal yuvası
Nice bin yiğidin şanlı ovası⁵³*

Hümâ

Türk edebiyatında ve halk müziğinde ismi sıkça geçen kuşlardan birisi de efsanevî hümâ kuşudur. Ön Asya mitolojisinde iki efsane kuşu vardır. Bunlardan biri Arapların Anka, Türklerin Zümrüdüanka İranlıların Simurg ya da Sireng diye adlandırdıkları kuştur. Öteki ise Hüma ya da Hümay kuşudur.⁵⁴ Devlet kuşu anlamına gelen hüma talih ve şansı temsil eder. Canlı ele geçmeyen, yere konmayan bir kuştur. Zararlı hayvanları incitmez, yalnızca yırtıcı kuşları avlar ve onların kemiklerini yer. Kimin başına gölgesi değer ise zengin olur.⁵⁵ Bu efsanevî kuşun

51 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s.19.

52 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s.96.

53 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s.130.

54 Eskigün, “Klasik Türk Şiirinde Efsanevî Kuşlar,” s.23.

55 Gürbüz, “Everekli Seyranî Divanında ‘Kuşlar,’ s.501.

ismi Fettah Efendi'nin şiirlerinde sadece bir kez benzetme unsuru olarak geçmektedir.

*Kadınsız bir yuva yıldızsız sema
Susuz bir sahradır kanatsız hüma⁵⁶*

Kebuter / Güvercin

Kebuter, güvercin, hamam isimleri ile de bilinir. Soluk gri, kahverengi ya da pembe renklidirler. Bacakları ve boyunları kısa, gövdeleri şişman, başları ufaktır. Kiraz, fındık, elma, tohum, tomurcuk ve yaprak gibi çok farklı maddelerle beslenirler. Kendilerine özgü bir sesleri vardır. Ötüşleri derin ve boğuktur. Çok uzak mesafelerden tekrar yuvasına ve dışisine döndüğü için zeki ve sadık bir kuş olarak bilinir. Güvercin Hıristiyan inancında 'kutsal ruh' simgesidir. İslam inancın da ise günahsız yaratıktır. Barış, sevgi ve masumiyetin sembolüdür. Hz. Muhammed Sevr mağarasında iken, onu saklamış ve korumuştur. Müslümanlar, saygı ve sevgilerinden ötürü güvercinlerin Kâbe'ye konmadığı hatta üstünden uçmadığı inancındadırlar. Dede Korkut Kitabı'nda Azrail güvercin olup uçmaktadır. Türk halkı tarafından da güvercin kutsal ve uğurlu sayılır.⁵⁷ Fettah Efendi şiirlerinde üç yerde geçen bu kuş, iki kez "kebûter" bir kez de "güvercin" ismiyle karşımıza çıkar.

*Na'im ü işve-perverde olur reftâr-ı nâzından
Kebûterler okur ders-i hırâmı şen bucağında⁵⁸*

*Duruşta ayrı nezaket bakışta başka eda
Kebûterâne tezellül ferişte-i cângâh⁵⁹*

56 Abdülfettah Rauf, *Garâmî Parçalar*, s.40.

57 Öner, "Gevheri Divanı'nda 'Kuşlar,' s.570.

58 Abdülfettah Rauf, *Garâmî Parçalar*, s.86.

59 Abdülfettah Rauf, *Garâmî Parçalar*, s.102.

*Aşkım la örüp göğsüne bir iç roba biçsem
 Bir bûsede bir bâde gibi hüsnünü içsem
 Sert pençesi bir nazlı güvercin kapıvermiş
 Kartal gibi göklerdeki en yükseğe uçsam⁶⁰*

Hüdhüd

Bir adı mürğ-i Süleyman olan Hüdhüd, Türkçede “çavuş kuşu”, “ibibik” gibi adlarla da anılır. Hz. Süleyman ile Sabâ melikesi Belkis arasında haber götürüp getirdiğine inanıldığı için “Süleyman kuşu” olarak da bilinir. Kur’an-ı Kerim’de Süleyman kıssası olarak geçen hadise, edebiyatımızda efsanevi bir hâl alarak pek çok esere konu olmuş ve klasik Türk şiirinin mazmunları arasında yer almıştır. Fettah Efendi’nin şiirlerinde hüdhüd bir dört-lükte klasik edebiyatımızdaki gibi Sabâ ülkesinden haber getiren bir kuş olarak anılır.

*Dil bûy-ı visâl aldı bugün bâd-ı sâbâdan
 Hüdhüd yine îsâl-i peyâm etti Sebâ’dan
 Yâ Rab bu gelen nâme midir yoksa behîştî
 Bir nefhâ-i rahmet mi hübüti etti semâdan⁶¹*

Keklik

Türk edebiyatının sevilen kuşlarından birisi olan keklik, rengi, sekerek yürüyüşü, kanat süzüşü gibi özellikleriyle sevgiliye benzetilir. Keklik hem eti hem de kafeste beslemek için tutulmak istenen bir kuştur. Taş keklîği, kınalı keklik, çöl keklîği, çil keklik gibi adlarla bilinen türleri vardır. Türk halk şiirinde ve

60 Abdülfettah Rauf, *Garâmî Parçalar*, s.164.

61 Abdülfettah Rauf, *Vardar*, s.42.

folklorunda sıkça kullanılan bir kuş olan keklğin Fettah Efendi'nin şiirlerinde bir yerde ismi geçer. ('uzun boylu, endamlı keklği salınarak yürüyüşüne meylettir' anlamında kullanılmaktadır.)

*Nazenînâne hırâm et pîş-i sevdamızda bir
Kekliği serv-i bülendi mâ'il-i reftârın et*⁶²

Tavus

Tavus kuşu, ilkbahar, doğum, yeni nesil, uzun ömür, sevgi, iyi ilham kaynağı, başarılı ilişkilerin ve meslekte başarı kazanmanın simgesi gibi olumlu kavramların simgesi olmasının yanında göz alıcı güzel tüylerinin görüntüsü kibir, gurur ve gösterişin bir işareti olarak görülür. Kuyruk tüylerindeki halka desenler yıldızların, evrenin, güneşin, ayın ve "gök kubbenin" aynı zamanda her şeyi gören Tanrı'nın sembolü olarak değerlendirilir.⁶³

Fettah Efendi şiirlerinde iki yerde tavus metaforunu kullanılır. Şiirde tavus kuşunun renkli, göz alıcı renkleri ve gösterişli kuyruğundan bahsedilir.

*Yine bir gün doğacak bir özel oğlu Yavuz'un
Yolacak kuyruğunu Avrupa adlı tavuzun*⁶⁴

*Mehtâb o semâ üstüne bir murg-ı ziyâ-per
Her uçtuğu yerde nice bin şaşa serper
Tâvûs-ı semâ dense sezâ hâle-i nuru
Renklerle mutarraz ulu bir dâ'ire-i zer*⁶⁵

62 Abdülfettah Rauf, *Garâmî Parçalar*, s.110.

63 Buğrul, "Van-Hakkari İlleri Kültür ve Sanatında Kuşlar", s.484.

64 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, s.20

65 Abdülfettah Rauf, *Vardar*. s.138.

Huffâş (Yarasa)

Ön ayakları perdeli kanat biçiminde gelişmiş, vücudu yumuşak kıllarla kaplı, uçabilen memeli bir hayvandır. Yarasaların büyük çoğunluğu mağaralarda, sarp kayalıklarda ya da ağaçlarda yaşar. Yarasalar gündüz uyuyan, gece avlanan canlılardır.⁶⁶ Yarasa şiirimizde ışıktan rahatsız olması ve güneşin ilk ışıklarıyla hareket kabiliyetini kaybetmesi yönüyle kullanılır. Geceleri ürkütücü ve iç burkucu ötüşü de şairlerimizin sık sık andıkları bir özelliğidir.⁶⁷ Fethah Efendi'nin şiirlerinde bir yerde geçen yarasa metaforu “huffâş-ı cehl” tamlamasıyla, cahil yarasa anlamında kullanılmıştır.

Yarasa ışıktan rahatsız olması nedeniyle edebiyatımızda, kara cahil kişilerin bilgiden ve nurdan rahatsız olmalarını sembolize etmek için kullanılır. Bu kullanımlardan en bilineni Ziya Paşa'nın

*Erbâb-ı kemâli çekemez nâkıs olanlar
Rencide olur dide-i huffâş ziyadan*

beytidir.

*Esrâr-ı aşkı cilvesine Tûr olan bilir
Uşşâk-ı Hakk'ı hak ile mahmur olan bilir
Huffâş-ı cehle sorma şu'ûn-ı hakikati
Îmânla kalbi âmir-i pûr nûr olan bilir*

66 Cüveyriye İltu, “Sûfî Menâkıbnâmelerinde Yer Alan Bazı Hayvan Motiflerinin Tasavvufî Açıdan Değerlendirilmesi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, Mart 2021: s.305-326.

67 Ömür Ceylan, Kuş Dili, İstanbul: Kapı Yayınları, 2015, 244.

SONUÇ

Klasik Türk şiirinde ifadeye anlam katmak için belirli mazmunlardan ve söz sanatlarından yararlanılır. Klasik gelenekten beslenen yazarlar ve şairler de divan edebiyatı söz ve sanat unsurlarını şiirlerinde ve üsluplarında kullanmaktadırlar. Üsküplü şair Abdülfettah Rauf (Fettah Efendi) da geleneksel şiir anlayışının tesiri altında yazdığı şiirlerinde eski şiirimizin dil, üslup, his ve hayal özelliklerini şiirlerine taşımıştır. Şiirlerinde bazen Mehmed Âkif Ersoy bazen Ziya Paşa ve bazen de Nef'i söyleyişine benzer ifadeleri görürüz.

Fettah Efendi şiirlerinde divan edebiyatında ve halk edebiyatında kullanılan imgelerden ve sembollerden faydalanır. Bu sembollerden, metaforlardan birisi de kuş metaforudur. Onun şiirlerinde adı en çok geçen kuş bülbüldür. Fettah Efendi'nin şimdiye kadar yayımlanan çalışma konumuz olan dört şiir kitabında yetmiş yerde “bülbül”, iki yerde “hezar” kelimesi metaforik olarak kullanılmıştır. Bülbülden sonra en çok kullanılan kuş metaforu on dört yerde kullanılan “baykuş” metaforudur. Baykuştan sonra dörder kez “kartal” ismi sembol olarak kullanılırken iki yerde “güvercin” ve iki yerde “kebuter” olarak dört kez de güvercin ismi metaforik anlamda kullanılmıştır. Fettah Efendi şiirlerinde, üçer defa “kumru” ve “tavus”, iki yerde “serçe” isimlerini anlatımına ve ifadesine güç katmak amacıyla kullanırken; “hüdhüd, kanarya, hüma, keklik, karga ve huffaş (yarasa)” isimlerini de birer kez kullanır.

Abdülfettah Rauf çalışmaya konu şiir kitaplarında yer alan şiirlerde on dört farklı kuş ismini metafor olarak kullanır. Burada ismi geçen kuş türlerinin dışında şiirlerinde bir yerde “horoz” ve bir yerde de “ördek” ismi yer alır. Bu hayvanlar kümes hayvanı olarak kabul edildikleri için çalışmaya konu metaforik kuşlar arasına dahil edilmemişlerdir.

Sonuç olarak şu tespitler yapılabilir:

Fettah Efendi duygusal ve hassas bir kişiliğe sahip bir şairdir. Duygu yoğunluğunu daha çok melankolik sembollerle dile getirdiği için şiirlerinde en çok kullandığı kuş metaforu divan şairlerinin de hisli, ah eden, ıstırap çeken aşığa benzettikleri bülbüldür. Şair kişiliği gereği zaman zaman ümitsizliğe kapılıp karamsarlaştığında duygularını “baykuş” metaforuyla dile getirir. Zira baykuş gamın, kasavetin ve felaketin sembolüdür. Şair şiirlerinde gücün sembolü olarak “kartal”ı kullanırken, cehaletin sembolü olarak da “yarasa”yı (huffaş) kullanır. Narinliğin ve kırılğanlığın sembolü “serçe” ve “kumru” iken kabalığın sembolü “karga”dır.

KAYNAKÇA

- Buğrul, Hasan. “Van - Hakkâri İlleri Kültür ve Sanatında Kuşlar”. *Ulu-dağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 20, Sayı. 36, (2019): 477-512.
- Ceylan, Ömür. “Şahkulu Sultan Bektaşî Tekkesi Şeyhi Mustafa Azbi Baba ve Murgnâme Kasidesi”, *Journal Of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)*, Harvard University, Günay Kut Armağanı I-II, (2003): 232- 246.
- Demir, Celal &Özge Karakaş Yıldırım, “Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar,” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: 21, Sayı: 4, Aralık 2019, s.1085-1096.*
- Demirdağ, Muhammed Fatih. “Alevi-Bektaşî Şiirinde Kuş Mitlojisi,” *Kültüryat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Ağustos 2017, s.12-18.
- Eskigün, Kübra. Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi , Kahramanmaraş, 2006.
- Güneş, Özlem, Ayşe Yeşil ve Nurseda Öğreten, “Hüsn ü Aşk'ta Anlam Çeşitliliği Yönünden Kuşlar.” *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ö5, 2019, s.239-260.

Gürbüz, Hulusi. “Everekli Seyranî Divanında ‘Kuşlar,’” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/6 Spring 2014, s.485-504.

İltuş, Cüveyriye. “Sûfî Menâkıbnâmelerinde Yer Alan Bazı Hayvan Motiflerinin Tasavvufî Açından Değerlendirilmesi” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1 (Mart 2021): 305-326.

Rauf Abdülfettah, *Yine Vatan İçin*, haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe&Sevba Abdula Üsküp: İDEFE Yayınları, 2021.

Rauf Abdülfettah, *Zulmetten Nûra*, haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe&Sevba Abdula, Üsküp: İDEFE Yayınları, 2022.

Rauf Abdülfettah, *Gaeami Parçalar*, haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe&Sevba Abdula Üsküp: İDEFE Yayınları, 2022.

Rauf Abdülfettah, *Vardar*, haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe&Sevba Abdula Üsküp: İDEFE Yayınları, 2022.

Onay, Ahmet Talat. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz. Kurnaz, C.), Ankara: TDV Yayınları. 1992.

Öner, Esra. “Gevheri Divanı’nda ‘Kuşlar,’” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Volume 1/5, Fall 2008, s.554-575.